

УДК 340.13

[https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-7\(7\)-101-117](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-7(7)-101-117)

Остапенко Олена Геннадіївна кандидат юридичних наук, доцент кафедри правового регулювання економіки, Харківський національний економічний університет ім. Семена Кузнеця, просп. Науки, 9А, Харків, 61166, тел.: (050) 402-61-91, <https://orcid.org/0000-0001-5795-4276>

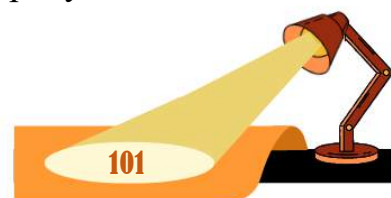
Рогова Олена Геннадіївна кандидат юридичних наук, доцент кафедри правового регулювання економіки, Харківського національного економічного університету ім. Семена Кузнеця, Харківський національний економічний університет ім. Семена Кузнеця, просп. Науки, 9А, Харків, 61166, тел.: (099) 943-78-07, <https://orcid.org/0000-0003-4482-0847>

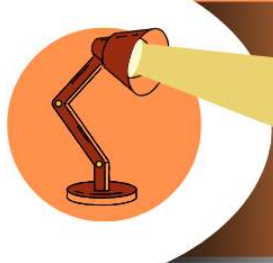
Суц Олена Петрівна кандидат юридичних наук, доцент, дослідник у Гельсінському університеті, Факультет права, Уліопістонкату, 4, м. Гельсінкі, Фінляндія, 00100, <https://orcid.org/0000-0002-8619-8964>

ЕКСПЕРТИЗА ЗАКОНОПРОЕКТІВ: УКРАЇНСЬКИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Анотація. Реальне існування верховенства права, ефективні реалізація та захисту прав, свобод і законних інтересів учасників правовідносин, утвердження законності в країні не можливе без якісної законотворчості. Практика конституційного судочинства свідчить про визнання органом конституційної юрисдикції неконституційними законів внаслідок порушення процедури його прийняття чи невідповідності його змісту конституційним положенням. Експертиза законопроектів як окремий етап процесу нормотворення дозволяє покращити його рівень, усунути наявні прогалини чи виправити невідповідності між чинними нормативно-правовими актами. Відповідно, експертиза законопроектів може слугувати одним із засобів запобігання недолікам нормативної системи та їх усунення, що забезпечує попередження та протидію зазначеним факторам. Метою експертної діяльності при законотворенні є утвердження і забезпечення прав та свобод людини і громадянина (згідно з ч. 2 ст. 3 Конституції України), а також недопущення звуження змісту і обсягу існуючих прав і свобод при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів (відповідно до ч. 3 ст. 22 Конституції України).

Удосконалення процесу законотворення сприяло ухвалення Закону України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 року. Водночас

внаслідок ухвалення цього акту необхідно забезпечити подальше узгодження норм чинного законодавства, зокрема, в аспекті регулювання експертизи законопроектів. Так, у зазначеному Законі та Регламенті Верховної Ради України передбачені різні види обов'язкових експертиз; вимагає чіткого визначення система суб'єктів експертної діяльності, визначення рівня імперативності висновків експертів, консультативних висновків окремих суб'єктів у межах їх компетенції (наприклад, Вищої ради правосуддя і Верховного Суду), Венеціанської комісії тощо. Потребує законодавчого оформлення питання правової природи консультативних висновків (зокрема, Верховного Суду та ВРП), а також Венеціанської комісії. На нашу думку, консультативні висновки національних суб'єктів повинні враховуватися обов'язково, а у випадку не включення рекомендацій з них до проекту закону, ВРУ повинна надати відповідне обґрунтування. Висновки Венеціанської комісії є джерелами «м'якого права» і повинні враховуватися законодавцем за умови відповідно до національному публічному порядку. Отже, з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду у досліджуваній сфері у законодавстві слід більш детально і комплексно виписати процедури погодження законопроектів, їх експертного оцінювання, порядок розгляду, врахування висновків та результатів обговорення, наприклад у нормах Регламенту ВРУ.

Ключові слова: нормотворення, законотворчість, законодавчий процес, проект закону, експертиза.

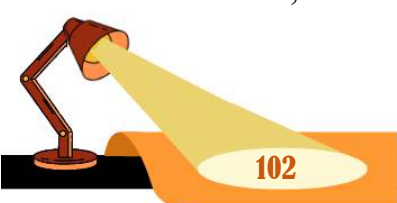
Ostapenko Olena Gennadiivna PhD in Law, Associate Professor of the Department of Legal Regulation of the Economics, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Ave. Nauky, 9A, Kharkiv, 61166, tel.: (050) 402-61-91, <https://orcid.org/0000-0001-5795-4276>

Rohova Olena Gennadiivna PhD in Law, Associate Professor of the Department of Legal Regulation of the Economics, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Ave. Nauky, 9A, Kharkiv, 61166, tel.: (099) 943-78-07, <https://orcid.org/0000-0003-4482-0847>

Sushch Olena Petrivna PhD in Law, Associate Professor, Researcher at the University of Helsinki, Faculty of Law, Yliopistonkatu, 4, Helsinki, Finland, 00100, <https://orcid.org/0000-0002-8619-8964>

EXPERT EVALUATION OF DRAFT LAWS: UKRAINIAN AND INTERNATIONAL EXPERIENCE ABSTRACT.

Abstract. The effective implementation and protection of the rights, freedoms, and legitimate interests of legal relations participants, as well as the

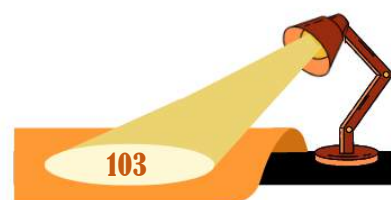

establishment of the rule of law in the country, are impossible without high-quality lawmaking. The practice of constitutional adjudication demonstrates the recognition by the constitutional jurisdiction body of unconstitutional laws due to violations of its adoption procedure or the inconsistency of its content with constitutional provisions. Expert evaluation of draft laws as a separate stage of the norm-creation process allows improving its level, eliminating existing gaps, or correcting inconsistencies between existing regulatory legal acts. Accordingly, expert evaluation of draft laws can serve as one of the means of preventing and eliminating shortcomings in the normative system, thereby preventing and counteracting the aforementioned factors. The goal of expert activity in lawmaking is to affirm and ensure the rights and freedoms of individuals and citizens (in accordance with Part 2 of Article 3 of the Constitution of Ukraine), as well as to prevent the narrowing of the content and scope of existing rights and freedoms when adopting new laws or amending existing laws (in accordance with Part 3 of Article 22 of the Constitution of Ukraine).

The improvement of the lawmaking process has contributed to the adoption of the Law of Ukraine «On Legislative Activity» from August 24, 2023. At the same time, as a result of the adoption of this act, it is necessary to ensure further coordination of the norms of existing legislation, in particular, in terms of regulating the expert evaluation of draft laws. Thus, the mentioned Law and the Rules of Procedure of the Verkhovna Rada of Ukraine provide for various types of mandatory expert evaluations; a system of subjects of expert activity requires a clear definition, as does the determination of the level of imperativeness of expert conclusions, advisory opinions of individual subjects within their competence (for example, the High Council of Justice and the Supreme Court), the Venice Commission, etc. The issue of the legal nature of advisory opinions (in particular, of the Supreme Court and the High Council of Justice), as well as of the Venice Commission, needs legislative formalization. In our opinion, advisory opinions of national subjects should be taken into account mandatory, and in the case of non-inclusion of recommendations from them in the draft law, the Verkhovna Rada should provide a corresponding justification. The conclusions of the Venice Commission are sources of «soft law» and should be taken into account by the legislator provided that they comply with the national public order. Therefore, considering the positive foreign experience in the field under study, the legislation should more detailed and comprehensively prescribe the procedures for agreeing on draft laws, their expert evaluation, the procedure for considering, taking into account conclusions and results of the discussion, for example, in the norms of the Rules of Procedure of the Verkhovna Rada of Ukraine.

Keywords: norm-making, lawmaking, legislative process, draft law, expert evaluation.

Постановка проблеми. Ефективність реалізації та захисту прав, свобод і законних інтересів учасників правовідносин, утвердження законності та верховенства права нерозривно пов'язані з якістю законодавства. Випадки визнання Конституційним Судом України законів неконституційними як внаслідок порушення процедури його прийняття, так і невідповідності його змісту конституційним положенням, свідчать про неналежний стан законотворчості. Покращення рівня нормотворчості, усунення прогалин та виправлення помилок можливі завдяки належному експертному аналізу проектів законів. Отже, експертиза законопроектів може слугувати одним із засобів запобігання недолікам нормативної системи та їх усунення, що забезпечує попередження та протидію зазначеним факторам.

Експертна діяльність у процесі законотворчості спрямована на утвердження і забезпечення прав та свобод людини і громадянина (відповідно до ч. 2 ст. 3 Конституції України), а також недопущення звуження змісту і обсягу існуючих прав і свобод при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів (згідно з ч. 3 ст. 22 Конституції України) [1]. Дослідження змісту експертиз у процесі законотворчості, у тому числі зарубіжного досвіду їх застосування сприятиме покращенню якості нормативно-правового забезпечення та регулювання.

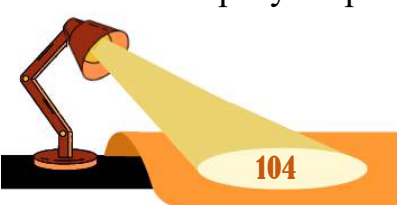
Вагомим внеском в удосконалення процесу законотворення стало ухвалення 24 серпня 2023 року Закону України «Про правотворчу діяльність» [2]. Водночас ухвалення цього акту вимагає подальшого детального аналізу чинного законодавства на предмет узгодженості норм, зокрема, тих, що регулюють експертизу законопроектів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання експертизи проектів законів були предметом дослідження наступних вчених-правників: О. Богачової, О. Копиленка, П. Корнієнка, В. Косовича, Н. Оніщенко, Н. Погребняка, П. Рабіновича, Р. Радейко, А. Селіванова, В. Сіренка та ін.

Метою статті є визначення змісту експертиз у процесі законотворчості, а також зарубіжного досвіду їх застосування, що сприятиме покращенню якості нормативно-правового забезпечення та регулювання.

Виклад основного матеріалу. Експертиза проекту закону є одним із етапів законодавчого процесу. У вузькому смислі її завданням, як вказують Р. Лящук та В. Вичавка, є перевірка якості підготовки нормативно-правового акту, обґрунтованості, своєчасності ухвалення, виявлення можливих негативних наслідків його реалізації [3, с. 48].

Закон України «Про правотворчу діяльність» у ст. 44 регламентує порядок проведення експертизи проекту нормативно-правового акта. Частина 1 зазначеної норми встановлює обов'язковість проведення експертизи на предмет відповідності зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції та праву Європейського Союзу (acquis EC), наукової, юридичної (правової),

антикорупційної, гендерно-правової, антидискримінаційної та інших експертиз, визначених законом.

Експертиза здійснюється суб'єктом забезпечення правотворчої діяльності, яким відповідно до ч. 4 ст. 4 Закону «Про правотворчу діяльність» є допоміжні органи суб'єктів правотворчої діяльності та особи, які виконують завдання наукового, юридичного, експертного, консультативного, технічного та інших видів забезпечення правотворчого процесу. У ч. 1 ст. 44 цього Закону міститься відсильна норма щодо порядку проведення обов'язкової експертизи проекту акту згідно із законодавством України [2].

Аналіз змісту ст. 93 Регламенту Верховної Ради України (далі – ВРУ) свідчить, що після реєстрації законопроекту останній не пізніш як у п'ятиденний строк направляється Головою ВРУ або відповідно до розподілу обов'язків Першим заступником, заступником Голови ВРУ крім головного комітету з підготовки і попереднього розгляду законопроекту також до комітетів, до предметів відання яких належать: 1) питання бюджету, для проведення експертизи щодо його впливу на показники бюджету та відповідності законам, що регулюють бюджетні відносини; 2) питання боротьби з корупцією, для підготовки експертного висновку щодо його відповідності вимогам антикорупційного законодавства; 3) оцінка відповідності законопроектів міжнародно-правовим зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції для підготовки експертного висновку. Крім того, кожен законопроект не пізніш як у триденний строк направляється комітетом, до предмета відання якого належать питання бюджету, до Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) для здійснення експертизи щодо його впливу на показники бюджету та відповідності законам, що регулюють бюджетні відносини [4].

Крім зазначених у ч. 1 ст. 44 Закону України «Про правотворчу діяльність» [2] видів обов'язкових експертиз, ч. 2 ст. 44 передбачає проведення із визначених у ч. 1 цієї статті також додаткових експертиз за рішенням суб'єкта правотворчої діяльності або за рішенням іншого уповноваженого законом суб'єкта щодо проекту нормативно-правового акта, а також:

1) на відповідність положенням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і Протоколів до неї, практиці Європейського суду з прав людини;

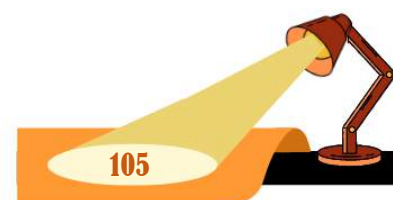
2) фінансово-економічна;

3) цифрова;

4) щодо впливу на показники бюджету та відповідність законам, що регулюють бюджетні відносини;

5) щодо впливу на показники економічного і соціального розвитку та відповідності зобов'язанням України за Угодою про заснування Світової організації торгівлі;

б) з інших питань, що можуть вплинути на якість проекту нормативно-правового акта.

Частина 3 ст. 44 указанного Закону закріплює можливість проведення незалежних експертиз експертними організаціями з числа наукових, освітніх, міжнародних та інших організацій відповідного профілю, експертами з числа вчених і фахівців [2].

Слід звернути увагу на неузгодженість норм Регламенту ВРУ та ухваленого нового Закону «Про правотворчу діяльність» щодо видів обов'язкової експертизи – Законом додатково як обов'язкову наукову, юридичну (правову), гендерно-правову, антидискримінаційну експертизи, а також ті, якщо можуть бути передбачені спеціальним законом. Отже, норми зазначених нормативно-правових актів вимагають приведення їх у відповідність.

Окремі законопроекти можуть також направлятися для одержання експертних висновків до уряду, відповідних міністерств, інших державних органів, установ та організацій чи окремих фахівців. Підготовлені за результатами експертизи висновки направляються для врахування при розгляді проекту закону та ухваленні рішення щодо подальшої роботи над ним головному комітету [4]. Таким чином, КМУ, міністерства, інші державні органи установи та організації можуть отримувати для проведення експертизи лише окремі законопроекти. Відповідно, можна зробити висновок про факультативність такої експертизи.

Експертний висновок повинен надаватися не пізніше 14 днів з дня надходження звернення; в іншому випадку вважається, що зауваження відсутні.

У разі, якщо проект містить інформацію з обмеженим доступом, його незалежна експертиза не може бути проведена [2].

Згідно зі ст. 103 Регламенту ВРУ за дорученням Голови ВРУ або відповідно до розподілу обов'язків – його Першого заступника, заступника або за рішенням головного комітету законопроект направляється на наукову, юридичну чи іншу експертизу, проведення інформаційного чи наукового дослідження. Підкреслимо, що предмет і мета експертизи, пошуку, дослідження мають бути чітко визначені [4].

Відповідно до Закону України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [5], зокрема розділу IX, проекти законів, що належать за предметом правового регулювання до сфер, правовідносини яких регулюються правом Європейського Союзу (далі – ЄС) підлягають *експертизі на відповідність *acquis communautaire**. Законопроект протягом семи днів надсилається до Комітету ВРУ з питань Європейської інтеграції для визначення належності законопроекту за предметом правового регулювання до сфер, правовідносини в яких регулюються правом ЄС. На підставі висновку зазначеного Комітету про вказану належність проекту закону, останній протягом трьох днів передається до уповноваженого центрального органу виконавчої влади для підготовки експертного висновку щодо відповідності цих законопроектів *acquis communautaire*

(сьогодні таким органом є Міністерство юстиції України (далі – Мінюст). Відмітимо, що правову, гендерно-правову та антикорупційну експертизу також здійснює Мінюст України [6; пп.пп. 3, 5, 6 п. 4]).

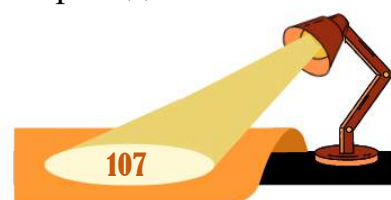
Уповноважений центральний орган виконавчої влади у двадцятиденний термін готує експертний висновок щодо відповідності законопроектів *acquis communautaire* і передає його до Комітету ВРУ з питань Європейської інтеграції для підготовки пропозицій щодо доцільності прийняття законопроекту ВРУ і термінів набрання ним чинності [4]. Частина 3 розділу IX Закону «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» визначає експертизу проектів законів України та інших нормативно-правових актів, які за предметом правового регулювання належать до сфер, правовідносини в яких регулюються правом ЄС як обов’язкову, що здійснюється уповноваженим центральним органом виконавчої влади [5].

Якщо проект суперечить *acquis communautaire*, він може прийматися лише за наявності достатнього обґрунтування необхідності прийняття такого акта і на чітко визначений у самому акті строк [4].

Законодавець у ст. 44 Закону України «Про правотворчу діяльність» [2] передбачає, що головною експертною установою з проведення **юридичної (правової) експертизи** проектів законів є Національна академія наук України (далі – НАН України). Закон містить відсильну норму щодо порядку направлення проектів законів до НАН України для проведення юридичної (правової) експертизи. Цей порядок встановлений ст. 103 Регламенту ВРУ. Так, до НАН України для одержання експертних висновків направляються ті зареєстровані проекти законів, які мають системний характер для окремих галузей законодавства і якщо профільний комітет визнав необхідним його наукове опрацювання при підготовці до першого читання. Водночас згідно з пп. 3 п. 4 Положення про Міністерство юстиції України Мінюст відповідно до покладених на нього завдань здійснює правову експертизу проектів законів, інших актів законодавства, які подаються на розгляд КМУ, та проектів законів, які подаються на розгляд ВРУ іншими суб’єктами права законодавчої ініціативи, нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим [6].

Наукова експертиза законопроектів, як зазначає Р. Радейко, переважно здійснюється у випадку їх складності через необхідність високого рівня професійних знань, особливо під час вирішення нових комплексних проблем [1, с. 111]. Практично наукова, як і юридична експертизи переданих проектів законів здійснюють такі структурні підрозділи Апарату ВРУ як Головне науково-експертне та Головне юридичне управління [7, с. 240]. Експертиза законопроектів є одним із напрямів науково-дослідної діяльності Національної академії правових наук [8, с. 249–251].

Правову основу проведення **антикорупційної експертизи** складає ст. 55 Закону України «Про запобігання корупції» [9]. Така експертиза проводиться з

метою виявлення в чинних нормативно-правових актах та проектах нормативно-правових актів факторів, що сприяють або можуть сприяти вчиненню корупційних правопорушень, розроблення рекомендацій стосовно їх усунення (ч. 1 ст. 55 вказаного Закону). Органами, які здійснюють проведення обов'язкової антикорупційної експертизи є Мінюст України [5], а також комітет ВРУ, до предмета відання якого належить питання боротьби з корупцією щодо проектів нормативно-правових актів, внесених на розгляд Парламенту України народними депутатами України. Порядок і методологія проведення експертизи Мінюстом та оприлюднення її результатів визначається цим міністерством. Антикорупційна експертиза здійснюється Мінюстом згідно із затвердженим ним щорічним планом у сферах: прав та свобод людини і громадянина; повноважень органів державної влади та органів місцевого самоврядування, осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; надання адміністративних послуг; розподілу та витрачання коштів державного бюджету та місцевих бюджетів; конкурсних (тендерних) процедур.

Згідно з ч. 5 ст. 55 Закону України «Про запобігання корупції» антикорупційна експертиза проектів нормативно-правових актів, що вносяться на розгляд ВРУ або Кабінету Міністрів України може проводитися Національним агентством антикорупційної експертизи за власною ініціативою у встановленому ним порядку. У такому разі Національне агентство інформує відповідний комітет ВРУ або КМУ про проведення антикорупційної експертизи відповідного проекту нормативно-правового акта, що є підставою для зупинення процедури його розгляду або прийняття, але на строк не більше десяти днів. До проведення цим Агентством антикорупційної експертизи залучається Громадська рада при Національному агентстві [9].

Згідно з положеннями ст. 1 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» гендерно-правове експертиза передбачає аналіз, зокрема, проектів нормативно-правових актів, результатом якого є надання висновку щодо їх відповідності принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Частина 3 ст. 4 вказаного Закону встановлює, що висновок гендерно-правової експертизи є обов'язковою складовою пакета документів, що подаються разом з проектом нормативно-правового акта до розгляду [10]. Порядок її проведення затверджений постановою КМУ від 28 листопада 2018 р. № 997 [11]. Відповідно до п. 13 цієї Постанови гендерно-правова експертиза проектів нормативно-правових актів проводиться Мін'юстом під час проведення правової експертизи. Результати проведення Мін'юстом гендерно-правової експертизи проекту нормативно-правового акта відображаються у висновку, в якому зазначається інформація про наявність норм, які не відповідають принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, і подаються пропозиції щодо необхідності доопрацювання проекту нормативно-правового акта в разі їх виявлення або про відсутність таких норм [11].

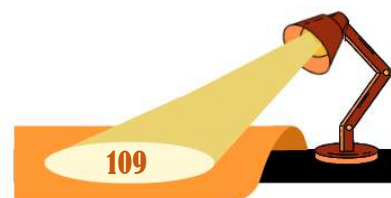
Антидискримінаційна експертиза передбачає аналіз проектів нормативно-правових актів щодо їх відповідності принципу недискримінації – забезпечення рівних можливостей з реалізації прав і свобод людини і громадянина, з метою виявлення норм, що містять ознаки дискримінації (п. 1 ч. 1 ст. 1, ст. 8 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні»). Антидискримінаційна експертиза законопроектів є обов'язковою [12]. Не можна погодитися з висновком Р. Радейка про обов'язковість експертизи лише щодо проектів законів, які розробляють міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, державні колегіальні органи, органи влади Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації [1, с. 112]. Дана конкретизація суб'єктів розроблення відноситься лише до експертизи проектів інших нормативно-правових актів, що розробляються зазначеними суб'єктами.

Виходячи зі змісту ст. 93 Регламенту ВРУ, ще однією з обов'язкових експертиз є фінансово-економічна щодо його впливу на показники бюджету та відповідності законам, що регулюють бюджетні відносини, тобто «оцінки відповідності проекту закону фінансовим та бюджетним можливостям держави, доцільності передбачуваних витрат з урахуванням очікуваних результатів» [1, с. 111]. Вона проводиться комітетом, до предмету відання якого належать питання бюджету, та КМУ для здійснення експертизи щодо його впливу на показники бюджету та відповідності законам, що регулюють бюджетні відносини [4].

Окремо слід відмітити, що Рахункова палата України проводить експертизу поданого до ВРУ законопроекту про Державний бюджет України (включаючи матеріали, що додаються до цього проекту закону) і готує відповідні висновки (п. 2 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про Рахункову палату України») [13].

У Законі України «Про правотворчу діяльність» не знайшов закріплення такий вид обов'язкової експертизи як екологічна, який був передбачений проектом Закону «Про нормативно-правові акти» щодо проектів нормативно-правових актів, що регулюють питання використання природних ресурсів та стану навколишнього природного середовища (п. 4 ч. 1 ст. 35 [14; 15]).

Законопроектом (ст. 35 проекту) передбачалося проведення таких видів необов'язкових (факультативних) експертиз (що також не знайшло відображення у Законі України «Про правотворчу діяльність»): попередня, первинна, додаткова, повторна експертизи (які могли проводитися у разі потреби за рішенням суб'єкта нормотворення або за ініціативою його розробників). У проекті також пропонувалися соціологічна (коли проект нормативно-правового акта має суспільне значення) та кримінологічна (коли проекти нормативно-правових актів стосуються питань регулювання економічної, фінансово-банківської, страхової та іншої діяльності, яка може впливати на рівень криміналізації суспільства) експертизи [14; 15].

Для забезпечення відповідності законодавчих актів міжнародним стандартам і нормам протягом останніх років спостерігається тенденція до направлення окремих проектів законів на експертизу Європейській комісії за демократію через право (Венеціанська комісія) – консультативному органу Ради Європи. У межах власних повноважень цей орган може надавати висновки про відповідність проектів законодавчих актів європейським стандартам та цінностям на прохання держав (ст. 3 Статуту Європейської комісії за демократію через право) [16]. Звернення до Комісії для отримання відповідного висновку може відбуватися на стадії прийняття законопроекту або на етапі його реалізації, що дозволяє виявляти прогалини та корегувати акти для укріплення в державі правових інститутів.

На українське законотворення істотно вплинули, зокрема, висновки Венеціанської комісії стосовно недоторканності народних депутатів України та суддів [17] і проектів змін до Конституції України в частині правосуддя [18]. Проте висновки міжнародних інституцій часто породжують політичні дискусії, а окремі політики використовують їх як аргумент на користь власної правової позиції [19, с. 40].

Водночас важко погодитися з думкою Н. В. Гнезділової про необхідність урахування висновків Комісії на підставі принципу *pacta sunt servanda* (договорів слід дотримуватися) [27, с. 52]. Безумовно, їх можна вважати міжнародною експертизою, але законодавець повинен їх брати до уваги зважаючи на національний публічний порядок – відсутність суперечностей.

Відповідно до розпорядження Президента України «Про порядок проведення експертизи і підготовки на підпис Президентіві України законів України» може проводитися правова експертиза закону, що офіційно надійшов на підпис Президенту України, на відповідність Конституції України та іншим законам України [20].

Згідно з Положенням про порядок роботи з законопроектами та іншими документами, що вносяться Президентом України на розгляд ВРУ законопроекти законодавчої ініціативи Глави держави опрацьовуються відповідним структурним підрозділом Офісу Президента шляхом вивчення, підготовки висновків, пропозицій чи зауважень, після чого передаються до Юридичного управління Офісу для підготовки висновку про відповідність законопроекту Конституції України, правову доцільність його прийняття, правову обґрунтованість і актуальність. Висновки і зауваження щодо проекту закону Керівник Головного державно-правового управління доповідає Главі Офісу Президента України. У разі внесення істотних змін до законопроекту в процесі опрацювання, Глава Офісу Президента України повертає його розробникам для повторного візування відповідними посадовими особами. Підготовлені для внесення на розгляд ВРУ в порядку законодавчої ініціативи Президентом України законопроекти обов'язково візуються Керівником Головного державно-

правового управління, Керівником Управління з питань забезпечення зв'язків з ВРУ, Конституційним Судом України і КМУ (на предмет відповідності вимогам щодо оформлення законопроектів) і Головою Офісу Президента України [21, п.п. 10, 11, 13, 14]. Однак Конституційний Суд України відповідно до положень Конституції України та Закону України «Про Конституційний Суд України» за зверненням ВРУ надає висновки тільки щодо законопроекту про внесення змін до Основного Закону України, який повинен відповідати вимогам статей 157 і 158 Конституції України [22; 23].

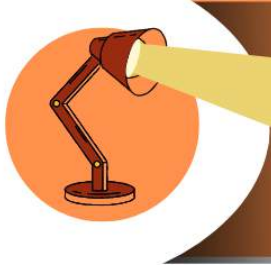
Законодавством передбачена також можливість надавати консультативні висновки, наприклад, до законопроектів, пов'язаних із судоустроєм, судочинством і статусом суддів Верховним Судом і Вищою радою правосуддя (далі – ВРП) у межах їх повноважень. Слід підкреслити, що правова природа цих актів чинним законодавством не визначена. Із суб'єктів права законодавчої ініціативи лише Главі держави надано право подання проекту закону про утворення, реорганізацію чи ліквідацію судів, яке реалізується ним тільки після консультацій і розгляду обов'язкових висновків, наданих ВРП. Таким чином, у законодавстві слід визначити правову природу таких консультативних висновків.

За підставами проведення законодавство визначає такі види правової експертизи: первинна, повторна, додаткова й контрольна правова. Відповідно до Методичних рекомендацій щодо проведення правової експертизи проектів нормативно-правових актів [28, п. 2 розд. 2] первинна експертиза проводиться вперше згідно з передбаченим Методикою порядком; повторна – для усунення недоліків законопроекту, виявлених первинною експертизою, чи обґрунтованих зауважень розробника чи іншого учасника процесу за межами предмета первинної експертизи. Додаткова експертиза проводиться у випадку необхідності внесення до законопроекту істотних змін і доповнень у процесі його доопрацювання, а також у разі зміни соціально-економічних відносин, що становить предмет правового регулювання цього проекту. За наявності істотних розбіжностей між висновками первинної та повторної експертизи проводиться контрольна правова експертиза завжди новим експертом чи їх групою.

Для забезпечення покращення рівня законотворчості та з метою запозичення найкращих практик пропонуємо розглянути зарубіжний досвід проведення експертизи законопроектів.

В європейських країнах у більшості випадків експертизу внесених на розгляд парламенту законопроектів здійснює уряд або консультативно-дорадчі органи при ньому (наприклад, Державні Ради у Бельгії, Нідерландах, інших державах-монархіях). Обов'язковість надсилання законопроектів до уряду або центральних органів виконавчої влади передбачено законодавством Естонії, Іспанії, Латвії, Литви, Румунії, Словаччини, Словенії, Чехії. Регламентами парламентів або їх нижніх палат в окремих державах обов'язковим є

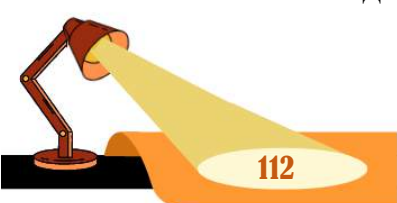
надсилання законопроектів на розгляд національних об'єднань, які представляють інтереси певних верств суспільства чи галузей економіки (Болгарія, Португалія), органів місцевого, регіонального самоврядування (автономій) або відповідних асоціацій (Бельгія, Німеччина, Польща, Португалія). У Німеччині, Португалії, Фінляндії та Франції відповідальність з проведення експертизи повністю покладається на головний та інші комітети парламенту. У Бельгії Регламентом Палати депутатів встановлений обов'язок до урядових проектів додавати висновок експертизи Державної ради (яка також проводить експертизу проектів, ініційованих депутатами) [24, с. 16].

У Литві ст. 147 Статуту Сейму покладає на головний комітет повноваження щодо визначення рівня готовності проекту закону, закріплюючи його право визначати, які висновки експертів є обов'язковими; право звертатися за додатковими висновками до відповідних комітетів чи державних органів, надсилати проект на розгляд для отримання висновків усім зацікавленим органам держави, місцевого самоврядування, політичним партіям, організаціям (перелік відповідних суб'єктів може визначатись самим комітетом чи Радою старійшин або керівництвом Сейму); публічного обговорення тощо. Важливо, що отримані комітетом зауваження та рекомендації повинні відображатися у його звіті за результатами розгляду проекту закону. Якщо до комітету надсилалася значна кількість зауважень, він зобов'язаний після закінчення строку, відведеного для консультацій, організувати слухання. До участі у таких слуханнях запрошуються ті представники інституцій та експерти, які надіслали свої зауваження та рекомендації. Результати слухань відображаються у звіті за наслідками розгляду проекту закону (ст. 148 Статуту Сейму) [25].

Отже, аналіз зарубіжного досвіду експертної діяльності свідчить про доцільність попереднього розгляду законопроектів урядом або центральними органами виконавчої влади, що видається логічним, бо саме ці органи забезпечують належну реалізацію ухвалених законів. Крім того, важливу роль у здійсненні необхідної комплексної експертної оцінки законопроекту повинен відігравати головний комітет, який повинен надати також власну оцінку результатам експертизи і повідомити про ступінь врахування рекомендацій та зауважень експертів.

Н. В. Гнезділова, аналізуючи види законодавчої експертизи, акцентує увагу на ширшу процедуру погодження законопроектів і посилається на Регламент КМУ [26, §§ 37, 37¹, 37², 41, 42], яким передбачено проведення експертиз заінтересованим органом КМУ, цифрової, антикорупційної, науково-технічної тощо, надання висновків регіонами, публічні консультації [27, с. 50 – 51]. Але не можна погодитися з висновками дослідниці, оскільки всі ці діяльності з оцінювання й погодження стосуються проектів актів Уряду, а не законопроектів.

Висновки. На підставі викладеного, можемо зробити висновок, що чинне законодавство, ким регламентуються види експертиз проектів законів,

потребує приведення його у відповідність до ухваленого Закону України «Про правотворчу діяльність», зокрема, максимально чітко визначити види обов'язкових експертиз, систему органів, які їх здійснюють, вимоги до експертних висновків, необхідність і межі урахування результатів експертизи. Потребує законодавчого оформлення питання правової природи консультативних висновків (зокрема, Верховного Суду та ВРП), а також Венеціанської комісії. Крім того, вважаємо за доцільне визначити ступінь обов'язковості урахування у законопроектній практиці висновків зазначених суб'єктів. На нашу думку, консультативні висновки національних суб'єктів повинні враховуватися обов'язково, а у випадку не включення рекомендацій з них до проекту закону, ВРУ повинна надати відповідне обґрунтування. Висновки Венеціанської комісії є джерелами «м'якого права» і повинні враховуватися законодавцем за умови відповідно до національному публічному порядку. Отже, у законодавстві слід більш детально і комплексно виписати процедури погодження законопроектів, їх експертного оцінювання, порядок розгляду, врахування висновків та результатів обговорення, наприклад у нормах Регламенту ВРУ.

Однією з проблем якісної реалізації законопроектної експертної діяльності є надмірної завантаженості експертних підрозділів Апарату парламенту. Для вирішення цієї проблеми доцільно розмежувати проведення всіх видів експертиз між фаховими підрозділами Апарату ВРУ з урахуванням принципів спеціалізації та деполітизації. Проведення наукової та юридичної експертизи потребує залучення провідних фахівців, наприклад Дослідницьку службу Верховної Ради України, Мінюст України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького Національної академії наук України, Інститут правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України тощо.

Ефективність експертної діяльності повинна забезпечуватися нормативною регламентацією імперативності врахування рекомендацій чи пропозицій, викладених в експертних висновках, а також реагування на них – надання обґрунтованої позиції, наприклад, головним комітетом, на причини того, чому висновок не був взятий до уваги (повністю чи частково).

Література:

1. Радейко Р. Види експертиз законопроектів у законодавчому процесі. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2016. № 855. С. 109-115. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/aug/5637/vnulpurn201685517.pdf>
2. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24 серпня 2023 р. № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20>
3. Ляшук, Р. М., Вичавка, В. І. Завдання експертиз проектів нормативно-правових актів. *Київський часопис права*, 2022, № 4, С. 43-48. <https://doi.org/10.32782/klj/2021.4.6>
4. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 року № 1861-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text>
5. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18 березня 2004 року № 1629-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text>

6. Положення про Міністерство юстиції України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. № 228. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-%D0%BF#top>

7. Плакса В. І. Участь органів державної влади та суддівського врядування в законодавчому процесі: зарубіжний досвід. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. Випуск 3, 2022. С. 237 – 242. DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.3.40>. URL: <https://www.chasopys-ppp.dp.ua/index.php/chasopys/article/view/247/218>

8. Звіт про наукову діяльність Національної академії правових наук України за 2023 рік. [упоряд.: Є. А. Гетьман, О. С. Гиляка, Я. В. Ковач]; Нац. акад. прав. Наук України. Харків, 2024. 398 с. URL: <https://nals.com.ua/zvity-pro-naukovu-diyalnist-naprn-ukrayiny/>

9. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>

10. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08 вересня 2005 року № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>

11. Порядок проведення гендерно-правової експертизи, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 28 листопада 2018 р. № 997. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997-2018-%D0%BF#n14>

12. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06 вересня 2012 року № 5207-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>

13. Про Рахункову палату Закон України від 02 липня 2015 року № 576-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-19#Text>

14. Проект Закону про нормативно-правові акти № 7409 від 01 грудня 2010 р. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=39123;

15. Проект Закону про нормативно-правові акти № 0922 від 12 грудня 2012 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45021

16. Revised Statute of the European Commission for Democracy through Law (adopted by the Committee of Ministers on 21 February 2002 at the 784th meeting of the Ministers' Deputies): Resolution (2002)3. URL: https://www.venice.coe.int/WebForms/pages/?p=01_01_Statute

17. Висновок Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанська комісія) щодо проекту Закону про внесення змін до Конституції України щодо недоторканності народних депутатів України та суддів від 24 липня 2015 року № CDL-AD(2015)013. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/229B826C8AC787DEC2257D87004987C3](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/229B826C8AC787DEC2257D87004987C3)

18. Проміжний висновок Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанська комісія) щодо запропонованих змін до Конституції України в частині правосуддя від 24 липня 2015 року № CDL-PI(2015)016. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/229B826C8AC787DEC2257D87004987C3](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/229B826C8AC787DEC2257D87004987C3)

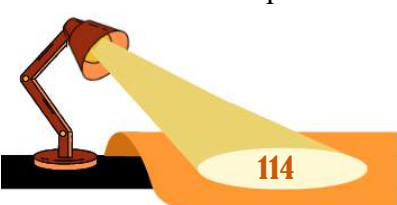
19. Богачова О. В. Сучасні реалії інституту експертизи законопроектів в Україні. *Право та управління*. 2012. № 2. С. 30–42.

20. Про порядок проведення експертизи і підготовки на підпис Президентом України законів України: Розпорядження Президента України від 30 травня 1997 року № 221/97-рп. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/221/97-%D1%80%D0%BF#Text>

21. Положення про порядок роботи з законопроектами та іншими документами, що вносяться Президентом України на розгляд Верховної Ради України, затверджене Указом Президента України від 30 березня 1995 року № 270/95. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/95#top>

22. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

23. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 року № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text>

24. Ковриженко Д. Правове регулювання законодавчого процесу: досвід країн ЄС та пропозиції для України. Лабораторія законодавчих ініціатив. 2011. 63 с. URL: https://parliament.org.ua/upload/docs/Legislative_process_.pdf

25. Статут Сейма Литовської Республіки від 17.02.1994 р. № I-399. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.287141?jfwid=-fxdp70yu>

26. Про затвердження Регламенту Кабінету Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 18 липня 2007 року № 950. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950-2007-п#Text>.

27. Гнезділова Н. В. Види законодавчої експертизи. *Юридичний науковий електронний журнал*, № 9, 2020. С. 49 – 53. URL: http://www.lsej.org.ua/9_2020/12.pdf

28. Методичні рекомендації щодо проведення правової експертизи проектів нормативно-правових актів: Постанова колегії Міністерства юстиції України від 21 листопада 2000 року № 41. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va041323-00#Text>

References:

1. Radeiko, R. (2016). Vydі ekspertyz zakonoproektiv u zakonodavchomu protsesi [Types of examinations of draft laws in the legislative process]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnik»*. *Yurydychni nauky – Bulletin of the Lviv Polytechnic National University. Legal sciences*, 855, 109-115. Retrieved from: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/aug/5637/vnulpurn201685517.pdf> [in Ukrainian]

2. Zakon Ukrainy “Pro pravotvorchu diialnist” vid 24 serpnia 2023 roku, № 3354-IX [Law of Ukraine “On Legislative Activity” from August 24, 2023, № 3354-IX]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20> [in Ukrainian]

3. Liashuk, R. M., Vychavka, V. I. (2022). Zavdannia ekspertyz proektiv normatyvno-pravovykh aktiv [Tasks of expert examinations of projects of regulatory and legal acts]. *Kyivskyi chasopys prava – Kyiv Journal of Law*, 4, 43-48. <https://doi.org/10.32782/klj/2021.4.6> [in Ukrainian]

4. Zakon Ukrainy “Pro Rehlament Verkhovnoi Rady Ukrainy” vid 10 liutoho 2010 roku № 1861-VI [Law of Ukraine “ Rules of Procedure of the Verkhovna Rada of Ukraine” from February 10, 2010, № 1861-VI]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text> [in Ukrainian]

5. Zakon Ukrainy “Pro Zahalnodержavnu prohramu adaptatsii zakonodavstva Ukrainy do zakonodavstva Yevropeiskoho Soiuzu” vid 18 bereznia 2004 roku № 1629-IV [Law of Ukraine “On the National Program for the Adaptation of the Legislation of Ukraine to the Legislation of the European Union” from March 18, 2004, № 1629-IV]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text> [in Ukrainian]

6. Polozhennia pro Ministerstvo yustytisii Ukrainy, zatverdzhene postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 2 lypnia 2014 r. № 228 [Regulation on the Ministry of Justice of Ukraine, approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from July 2, 2014 № 228]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-%D0%BF#top> [in Ukrainian]

7. Plaksa, V. I. (2022). Uchast orhaniv derzhavnoi vlady ta suddivskoho vriaduvannia v zakonodavchomu protsesi: zarubizhnyi dosvid [Participation of state authorities and judicial governance in the legislative process: foreign experience]. *Dniprovskyi naukovyi chasopys publichnoho upravlinnia, psykholohii, prava – Dnipro scientific journal of public administration, psychology, law*, 3, 237 – 242. DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.3.40>. Retrieved from: <https://www.chasopys-ppp.dp.ua/index.php/chasopys/article/view/247/218> [in Ukrainian]

8. Zvit pro naukovu diialnist Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy za 2023 rik (2024). [Report on the scientific activity of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine for 2023]. (Ye. A. Hetman, O. S. Hyliaika, Ya. V. Kovach, compilers); *Nats. akad. prav. nauk Ukrainy*). Retrieved from <https://nals.com.ua/zvity-pro-naukovu-diyalnist-naprn-ukrayiny/> [in Ukrainian]

9. Zakon Ukrainy “Pro zapobihannia koruptsii” vid 14 zhovtnia 2014 roku № 1700-VII [Law of Ukraine “On Prevention of Corruption” from October 14, 2014, № 1700-VII]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> [in Ukrainian]

10. Zakon Ukrainy “Pro zabezpechennia rivnykh prav ta mozhlyvostei zhinok i cholovikiv” vid 08 veresnia 2005 roku № 2866-IV. [Law of Ukraine “On ensuring equal rights and opportunities for women and men” from September 8, 2005, № 2866-IV]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> [in Ukrainian]

11. Poriadok provedennia genderno-pravovoi ekspertyzy, zatverdzenyi postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 28 lystopada 2018 roku № 997 [The procedure for conducting a gender-legal examination, approved by the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated November 28, 2018, № 997]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997-2018-%D0%BF#n14> [in Ukrainian]

12. Zakon Ukrainy “Pro zasady zapobihannia ta protydii dyskryminatsii v Ukraini” vid 06 veresnia 2012 roku № 5207-VI [Law of Ukraine “On the principles of preventing and countering discrimination in Ukraine” from September 6, 2012, № 5207-VI]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> [in Ukrainian]

13. Zakon Ukrainy “Pro Rakhunkovu palatu” vid 02 lypnia 2015 roku № 576-VIII. [Law of Ukraine “On the Accounting Chamber” from July 2, 2015, № 576-VIII]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-19#Text> [in Ukrainian]

14. Proekt Zakonu “Pro normatyvno-pravovi akty” № 7409 vid 01 hrudnia 2010 roku. про нормативно-правові акти № 7409 від 01 грудня 2010 р. [Draft Law “On normative legal acts” from December 1, 2010, № 7409]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=39123 [in Ukrainian]

15. Proekt Zakonu “Pro normatyvno-pravovi akty” № 0922 vid 12 hrudnia 2012 roku. [Draft Law “On normative legal acts” from December 12, 2012. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45021 [in Ukrainian]

16. Revised Statute of the European Commission for Democracy through Law (adopted by the Committee of Ministers on 21 February 2002 at the 784th meeting of the Ministers’ Deputies): Resolution (2002)3. Retrieved from: https://www.venice.coe.int/WebForms/pages/?p=01_01_Statute

17. Vysnovok Yevropeiskoi komisii “Za demokratiiu cherez pravo” (Venetsianska komisiia) shchodo proektu Zakonu pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy shchodo nedotorkannosti narodnykh deputativ Ukrainy ta suddiv vid 24 lypnia 2015 roku № CDL-AD(2015)013 [Conclusion of the European Commission “For Democracy through Law” (Venice Commission) on the draft Law on Amendments to the Constitution of Ukraine on the Inviolability of People’s Deputies of Ukraine and Judges from July 24, 2015, № CDL-AD(2015)013]. Retrieved from: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/229B826C8AC787DEC2257D87004987C3](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/229B826C8AC787DEC2257D87004987C3) [in Ukrainian]

18. Promizhnyi vysnovok Yevropeiskoi komisii “Za demokratiiu cherez pravo” (Venetsianska komisiia) shchodo zaproponovanykh zmin do Konstytutsii Ukrainy v chastyni pravosuddia vid 24 lypnia 2015 roku № CDL-PI(2015)016 [Interim opinion of the European Commission “For Democracy through Law” (Venice Commission) on the proposed amendments to the Constitution of Ukraine in the area of justice from July 24, 2015, № CDL-PI(2015)016]. Retrieved from: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/229B826C8AC787DEC2257D87004987C3](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/229B826C8AC787DEC2257D87004987C3) [in Ukrainian]

19. Bohachova, O. V. (2012). Suchasni realii instytutu ekspertyzy zakonoproektiv v Ukraini [Modern realities of the institute for the examination of draft laws in Ukraine]. *Pravo ta upravlinnia – Law and management*, 2, 30 – 42. [in Ukrainian]

20. Rozporiadzhennia Prezydenta Ukrainy “Pro poriadok provedennia ekspertyzy i pidhotovky na pidpys Prezydentovi Ukrainy zakoniv Ukrainy” vid 30 travnia 1997 roku № 221/97-rp № 221/97-pn [Decree of the President of Ukraine “On the Procedure for Examination and Preparation for Signature of the President of Ukraine of the Laws of Ukraine” from May 30, 1997 № 221/97-pn]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/221/97-%D1%80%D0%BF#Text> [in Ukrainian]

21. Polozhennia pro poriadok roboty z zakonoproektamy ta inshymy dokumentamy, shcho vnosiatsia Prezydentom Ukrainy na rozghliad Verkhovnoi Rady Ukrainy, zatverdzhene Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 30 bereznia 1995 roku № 270/95 [Regulations on the procedure for working with draft laws and other documents submitted by the President of Ukraine for consideration by the Verkhovna Rada of Ukraine, approved by Decree of the President of Ukraine dated March 30, 1995, № 270/95]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/95#top> [in Ukrainian]

22. Konstytutsiia Ukrainy, pryiniata na piatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28.06.1996 roku № 254k/96-VR. [The Constitution of Ukraine, adopted at the fifth session of the Verkhovna Rada of Ukraine on June 28, 1996, № 254k/96-BP]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian]

23. Zakon Ukrainy “Pro Konstytutsiinyi Sud Ukrainy” vid 13 lypnia 2017 roku № 2136-VIII [Law of Ukraine “On the Constitutional Court of Ukraine” from July 13, 2017, № 2136-VIII] (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text> [in Ukrainian]

24. Kovryzhenko D. (2011). Pravove rehuliuвання zakonodavchoho protsesu: dosvid krain YeS ta propozytsii dlia Ukrainy [Legal regulation of the legislative process: experience of EU countries and proposals for Ukraine]. Laboratoriia zakonodavchykh initsiatyv – Laboratory of legislative initiatives. Retrieved from: https://parlament.org.ua/upload/docs/Legislative_process_.pdf [in Ukrainian]

25. Statut Seima Lytovskoi Respublyky vid 17.02.1994 roku № I-399 [Statute of the Seimas of the Republic of Lithuania from February 17, 1994, № I-399]. Retrieved from: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.287141?jfwid=-fxdp70yu> [in Ukrainian]

26. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy “Pro zatverdzhennia Rehlamentu Kabinetu Ministriv Ukrainy” vid 18 lypnia 2007 roku № 950 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On approval of the Regulations of the Cabinet of Ministers of Ukraine” from July 18, 2007, № 950]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950-2007-n#Text> [in Ukrainian]

27. Hniezdilova N. V. (2020). Vydy zakonodavchoi ekspertyzy [Types of legislative examination]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Legal scientific electronic journal*, 9, 49 – 53. Retrieved from: http://www.lsej.org.ua/9_2020/12.pdf [in Ukrainian]

28. Postanova kolehii Ministerstva yustytsii Ukrainy “Metodychni rekomendatsii shchodo provedennia pravovoi ekspertyzy proektiv normatyvno-pravovykh aktiv” vid 21 lystopada 2000 roku № 41 [Resolution of the collegium of the Ministry of Justice of Ukraine “Methodical recommendations for legal examination of draft legal acts” from November 21, 2000]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va041323-00#Text> [in Ukrainian]